

Баладні оповідання "Максим Гримач" Марка Вовчка та "Гордовита пара" П.Куліша: аналіз в аспекті компаративної генології

Наталія Романишина,

кандидат філологічних наук, доцент

Рівне

Автор пропонує методичні рекомендації, як класифікувати та вивчати оповідання-баладу; на основі компаративної методології доводить, що літературна форма творів "Максим Гримач" Марка Вовчка та "Гордовита пара" П.Куліша відповідає цьому жанровому інваріанту оповідання, водночас відрізняється індивідуально-авторськими видозмінами.

Ключові слова: оповідання-балада, контамінація жанрових структур, дифузія, жанрова "троїстість".

Огляд шкільних та університетських програм, підручників засвідчує, що і учні, і студенти повинні опанувати вміннями теоретичної, зокрема жанрової класифікації (про текст "Максим Гримач" Марка Вовчка: "визначити жанр твору" [12;89]; "Марко Вовчок збагатила українську літературу жанрами/.../баладного оповідання" [6;214]; про твір П.Куліша: "Романтично-баладне оповідання "Гордовита пара" [5;34]; "П.Куліш створив українською мовою і надрукував ряд оповідань, різних за жанровими модифікаціями /.../ романтично-баладне оповідання "Гордовита пара" [6;290]). Перед вивченням баладного оповідання "Максим Гримач" дев'ятикласники знайомляться із українськими народними баладами, їх тематичними, стильовими особливостями, сюжетами, героями, класифікаціями; досліджують теоретико-літературне поняття "балада" [12;72]; університетська програма рекомендує осмислювати творчість П.Куліша і Марка Вовчка майже одночасно, що зумовлює вибір **компаративної методологічної стратегії**. Дослідник балади Ч.Згожельський дійшов висновку, що найефективніший шлях її вивчення — історико-літературні дослідження еволюційної лінії розвитку в межах національної літератури [2;48].

Оскільки предметом нашого дослідження є літературне опрацювання баладних сюжетів у епічних творах, нагадаємо: у статті "Романсисти й баладники 30—40-х рр." М.Зеров визначає як оповідання-балади "Українські повір'я" О.Корсуна, "Вовкулаку" С.Олександрова, "Остап і чорт" В.Забіли [4;89]. На жаль, майже не осмислені шість прозових оповідань російською мовою, надруковані в 1840 році у журналі "Отечественные записки", поета-романтика Л.Боровиковського, які автор назвав баладами. Ряд науковців обґрунтували баладні класифікації на подієвій основі (М.Драгоманов, Ф.Колесса, О.Дей, М.Дах, М.Коцюбинська та ін.) Як відомо, англійська балада "в основному оповідна" (М.Коцюбинська); цікаві спостереження над її поетикою В.Жирмунського ("Английские и шотландские баллады" (М., 1973); І.Качуровського (розділ "Англійська балада як улюблений жанр романтиків" у книзі "Генерика і архітектоніка" (К., 2008) тощо. Проблему подібності та незбіжностей балади й новели порушує І.Денисюк зазначаючи, що романтичне оповідання

"Максим Гримач" "за внутрішньою структурою нагадує баладу" з домінуванням ліричної основи; баладна колізія оповідання П.Куліша "Гордовита пара" дозволяє зарахувати текст до "баладної" групи малої прози [3;27-28]. На думку О.Гончара, в XIX ст. цей жанр репрезентують твори Марка Вовчка і П.Куліша [6;194]. О.Новик визнає, що оповідання "Максим Гримач" "має романтично-баладний характер" [10;22], але аналізує текст переважно в аспекті романтичної образності. Досвід шкільного вивчення балади узагальнив А.Ситченко [11]; назвав методистів, які надають перевагу "епічному фактору жанру" — спонукають учнів скласти план балади, визначити елементи композиції, основні частини сюжету тощо; як і Г.Токмань, він рекомендує "йти за схемою аналізу як ліричного, так і епічного твору"; уточнює, якщо: аналізувати як епічний твір, то слід використовувати вміння інтерпретувати саме "оповідання та їх різновиди"; в цілому ж зауважує: "на жаль, методика вивчення балади недостатньо висвітлена в науковій літературі" [11;34].

Мета статті — запропонувати методичні рекомендації, як вивчати оповідання-баладу; змодельовати ситуативні завдання на доведення, що літературна форма творів "Максим Гримач" та "Гордовита пара" відповідає жанровому інваріанту романтично-баладного оповідання, водночас відрізняється індивідуально-авторськими видозмінами.

Зважаючи, що літературна балада походить від фольклорної, оповідання-балада виникло внаслідок контамінації двох жанрових структур, перший етап його вивчення — **актуалізація знань студентів про народну баладу; інтерпретація виучуваних творів у цьому аспекті**.

◆ В антологіях української народної поетичної творчості прочитайте балади; назвіть, із якими генетично можуть бути пов'язані аналізовані тексти? (З туги за втраченим милим топиться героїня балади "Ой вишенько-черешенько, чом ягід не родиш"; через дівчину втопився козак ("Піду в садочок, нарву квіточок"); гордість — причина трагічної долі ("Ой ти, дівчино, ой ти горда-пишна"); козак одружився з нелюбою, його кохана тужить, помирає; на похороні "молоденький козаченько зчорнів, як земля" ("Зайди, зайди, місяченьку, зайди за комору"); епізодичний образ старого Бондаря

("Бондарівна") — уособлення батьківського болю за загиблою дочкою тощо).

◆ Пригадайте жанрові особливості, класифікацію на-родних балад. Доведіть, що основним творчим джерелом інтерпретованих оповідань є побутова балада. Чи пого-джуєтеся з думкою М.Коцюбинської, що "реальність" — характерна ознака української балади в цілому?

◆ Балади якого з циклів, зокрема родинно-побу-тові чи соціально-побутові, були творчим джерелом аналізованих оповідань?

◆ Як проявляється у творах Марка Вовчка і П.Куліша одна з визначальних рис у поетиці балади — елементи фантастики, увага до народного повір'я? (Звернути увагу, що міфологічного осмислення у ро-мантиків набуває образ долі, фатуму: "Осаулен-кові/.../просто сказати, — здалось", що Маруся ним гордує, "далі — постривай же — взяв та й прихилився до вбогої сироти/.../А та собі — постривай же! — та й переказала", щоб приходив свататися [7;187]; під час останнього року служби у пана, останньої подорожі Дніпром, Семен втопився. "Фантастика" оживлює пей-заж: "дощ комиші позсікав, як шаблюю; Дніпро — аж пісок зо дна викидає/.../" [1;116]).

◆ Дослідник О.Дей зробив висновок: які б конфлікти не порушувалися у баладі, з особистої, сімейної чи громадської сфер, все освітлюється з по-зицій традиційної родинно-побутової моралі; але її принципи стверджують та відстоюються переважно від протилежного" [2;47]. Поміркуйте, як стосується це твердження баладного оповідання? Чи випадково П.Кулішем обрана форма розповіді — "бабусине оповідання"?

Проблемні питання:

На березі озера ("Гордовита пара") люди спос-терігали: Осауленкова шапка і вінок сотнички виплили з різних місць, але вітер і течія зробили так, що "спли-лась шапка до купи з віночком, і попливли по стрижню в парі" [7;189]. Селяни зрозуміли: їх не можна розлуча-ти, і поховали в одній домовині. Яка, на вашу думку, роль епізоду в тексті? Якщо це знак, то від кого? Чи очевидне релігійне тлумачення переказу автором, а ідея оповідання — Бог карає гординю?

Висловіть свою думку щодо змін у шкільній програ-мі [12], зокрема текстуально замість "Інститутки" вивча-тиметься "Максим Гримач". Чи згодні ви з думкою Р.Чо-пика, що потрактований літературознавцями як ре-алістичний твір, "соціальна повість", "Інститутка" виявляється "зітканою на канві містичного трилера" про упира [13;8]? Учений вважає, що поверхового, тематич-ного огляду досить, аби завважити ту саму формулу в сто-сунках у оповіданнях на родинно-побутовому матеріалі, романтичних, фольклорно-фантастичних: у цілковитому поглинанні одних персонажів іншими, паралізації, повно-му підкоренню слабшої волі сильнішою [13;6].

Як відомо, в українській літературі XIX ст. існувала й **романтична баладна традиція** (П.Гулак-Арте-мовський, Л.Боровиковський, Є.Гребінка, М.Костомар-ов, А.Метлинський, Т.Шевченко та ін.), яка включає художнє осмислення баладних тем і мотивів зару-біжної літератури (Г.А.Бюргер, Й.В.Гете, Р.Л.Стівен-сон, Ф.Шиллер, А.Міцкевич, В.Жуковський тощо). На-ступне завдання — визначити співвідношення літературного впливу і фольклорної традиції у балад-них оповіданнях "Максим Гримач" та "Гордовита пара".

Із проблемою подвійності, як у випадку "оповідан-ня-балади", пов'язана проблема жанрової дифузії. Як-що визначення балади досі уточнюється, то, за М.Дах, дослідники майже одностайно називають її основною ознакою жанрову "троїстість" [2;45]. Крім того, осмис-

лювані тексти не є традиційно поетичними, чи "вірша-ми-оповіданнями"(О.Камінчук). Тому черговий етап вивчення — простежити характер взаємодії епосу, лірики і драми в цьому зразку малої художньої прози; почавши із дослідження специфіки **епічної основи ба-ладного оповідання**. Якщо студентам буде складно відповісти самостійно, пропонуємо скористатися підказками:

Характерна риса класичного оповідання — подієвість. Баладна подія незвичайна, повна фанта-стичності, таємничості (люди не розуміють вибір Марусі Ковбанівни — "Прохор Осауленко був козак не з велич-них/.../були козаки на селі против його — що волохаті туркоти проти голуба" [7;183]; легендами оповите життя її батька до появи у селі, походження багатства — "непрístupний був чоловік старий Ковбаня, — і жінка од його нічого не довідалась, хто він і що він, і звідкіля він, і як він" [7;183]; таємничий чоловік хазяїн Семена, який переправляє контрабанду до Максима Гримача, — "держався в кам'яній печері поміж горами, понад Дніпром, і ніхто про те не знав" [1;114], дивно, що за-для бурлаки Катря нехтує "багатими людьми й хорошо-го роду" [1;114]. Доречно згадати таку ознаку, як ба-ладна необов'язковість мотивування вчинків персонажів [6;246]).

Балада — "епос нещасливих людських доль" (О.Дей). У традиційній схемі (підготовка до події — подія — результат) згадані моменти лише готують до сприйняття події, яка часто є особливо страшною з-поміж тих, які можуть трапитися у людському житті. В обох творах сюжетність трагічна — загибель закоха-них молодих людей. Якщо "Гордовита пара" завер-шується епізодом, який можна визначити і як кульмінацію, і як розв'язку (люди по шапці і вінку здога-далися, що сталося з героями; їх підняли з дна озера й поховали), то Марко Вовчок повідомляє читачеві про результат події (батько усвідомлює свою провину і страждає).

Проблемне питання:

Деякі дослідники балади вважають, що у ній подія не просто вирішальна в житті героя, вона базується на безвихідних конфліктах екзистенційного характеру [2;46]. Зачитати епізод, коли Катря вночі сидить під вербою над річкою; з чого зрозуміло, що вона обирає між життям і смертю? Смерть для героїв обох оповідань — справді єдиний вихід із ситуацій чи дани-на поетиці жанру?

Балада — твір відносно короткий в рамках епічно-го роду, водночас, за спостереженням І.Опацького, тяжіє до показу максимально повного ланцюга подій. У такому разі автор залишає цілість історії в оповідях дійових осіб (Семен розповідає Катрі, що добуває в па-на останній рік, сподівається цього разу великої здо-бичі, господар його не скривдить, він згоден на умови Максима; із розмови козака і старого Гримача дізнаємося про бурю на Дніпрі, потрошені човни), зоб-ражуючи уривок дії, організований довкола кульмінаційного моменту (Катря підслуховує розмову козака з батьком; почувши звістку про загибель коха-ного, не витримує болю, виходить з-за верби; мовчки страждає; вночі йде до Дніпра і топиться ("Максим Гримач")); приготування до весілля, вінчання двох пар — суперників; молода пані сотничка прибігла до Осау-ленкової хати, "люде обступили безталанночку бо-жевільну, а вона просить їх на весілля" [7;187]; відтоді Прохір став неприкаяним; зрештою — витягли утопле-ний "у парі" ("Гордовита пара"). Марко Вовчок і П.Куліш конструювали оповідання, розбудовуючи та автономізуючи кульмінацію, правильно розуміючи

тенденцію баладного жанру, яка "виражається головним чином у намаганні, щоб напруження дії не спадало" [2;47].

Баладна дія одномотивна (закохані намагаються подолати перепони, які постають перед ними [8;76]); подію рухає визначений стосунками на рівні "герой — герой" конфлікт [8;76] (у обох оповіданнях сюжет побудований на зіткненні двох сильних характерів: Максим — Катря; Маруся — Прохір).

Характери персонажів сформовані й одномірні; хоч постаті героїв накидані лиш контурно, певна риса їхнього характеру, буває, стає "відправним моментом сюжетоскладання" [8;77,79] (Катря, Семен могли не загинути, якби Максим Гримач був більш поступливим; він здогадувався ("я щось примітив" [1;114]), але, навапи, попередив дочку: вона має скоритися, "слово/.../батьківське, кріпке" [1;114]; через гордість "самі себе занастили" [7;187] Маруся й Прохір); отже, діє композиційний принцип об'єктивно-логічної послідовності, зокрема причинної в зображенні подій.

Як відомо, епічний час — минулий. За В.Проппом, у баладі, на відміну від героїчного епосу, він стосується "потенційної сучасності". В обох авторів дія виявляє тенденцію до ретроспективного плану; Марко Вовчок і П.Куліш вводять умовно-літературного оповідача, який наголошує, що розповідає історію з глибокої давнини ("Не за вас се діялось, — давно колись" [1;113], "Древня була моя бабуся-покійничка, — ще то з тих старороських людей, що шведчину й усякі невпокої козацькі своїми очима бачили" [7;182]). Р.Міщук зауважив, що у ранніх творах Марка Вовчка оповідь ведеться про молодих людей, а оповідачами виступають люди похилого віку [8;79].

Дослідниця балади М.Рут вважає, що важливо відмежувати її від подібних форм (анекдоту, віршової алегорії, повчального вірша, байки), адже балада зображує універсальний людський досвід [2;46]. На відміну від інших жанрів фольклору, балада спонукає до роздумів над проблемами буття, філософських узагальнень (В.Пропп). Балада не дає конкретних імен, конкретних обставин (М.Драгоманов). Свого часу П.Куліш звернув увагу на епічне мислення Марка Вовчка, зокрема авторське дослідження вглиб зображеного світу: оповідання письменниці, серед яких і "Максим Гримач", "по розмірам невелики, но открывают перед читателем какое-то необъятное пространство" ("Взгляд на малороссийскую словесность по случаю выхода в свет книги "Народні оповідання Марка Вовчка"); у статті "Погляд на українську словесність" зазначив, що її твори сприяють проникненню у "глибину народного нашого духу". Не випадково програмою при вивченні оповідання "Максим Гримач" передбачене формування умінь тлумачити "почуття відповідальності та вини як уселюдські почуття" [12;90]. У "Гордовитій парі" в баладній колізії розкривається "психологічна проблема гордості" [3;28].

Як зазначалося, дослідники визнають особливу інтенсивність процесів дифузії у баладі, розбудову оповідних елементів, але традиційно класифікують її як жанр лірики. На думку І.Денисюка, Марко Вовчок "виростає більшою мірою з народної пісні/.../, ніж з прозової епіки своїх попередників" [3;26]. До речі, М.Зеров зазначив, що авторам балад 30—40-х років XIX ст., які тяжіють до ніжної народної пісні, притаманний "женський спосіб об'яснення" [4;88]. Пропонуємо дослідити **ліризм як жанровий елемент баладного оповідання**:

Як у ліричній пісні, головним змістом оповідань "Максим Гримач", "Гордовита пара" є показ душевного стану персонажа. У статті "Взгляд на малороссийскую

словесность по случаю выхода в свет книги "Народні оповідання Марка Вовчка" П.Куліш писав, що характер її творчості можна висловити рядками: "Имей сердце и смотри в сердце"; оповідання пройшли крізь серце авторки і продиктовані серцем. Хоча є думка, що у баладі 20—60-х років XIX ст. спостерігається перехід автора на психологічну позицію героя, описуються такі переживання, про які міг розповісти тільки сам персонаж; вводиться у структуру тексту невластна пряма мова (О.Охріменко); але частіше оповідач може тільки здогадуватися, що відбувається у внутрішньому світі персонажа: "задумується трохи; брівоньки ті якось ніби насупить/.../важке щось на думці в неї"; "Бог його вже знає, що в його на душі було тоді" [7;184,186]; і в Марка Вовчка, і в П.Куліша психологізм так званий екстервентний (приголомшення Катрі несподіваною трагічною звісткою передано через помертвіння: стала "біла-біла", холодні руки, "не промовила й словечка", увесь ранок дівчина просиділа, плетучи вінок, не реагуючи на присутність батька [1,116-117]). Деталі зовнішнього вияву свідчать і про стан душі молодой пані сотнички ("коса розплетена по вітру має і на голові вінок із сухих васильків та чорнобривців/.../біжить, як та рибонька в'ється" [7;187]); Осауленка ("заридав/.../аж у сиру землю б'ється/.../все мовчки плаче/.../мов неприкаяний блукає/.../тільки знай мовчить" [7;187-188]); пана сотника ("іде...Похилився, — вже не той, що на весіллі був...зрозумів, якого щастя доскочив" [7;187]). За спостереженням Р.Міщука, внутрішній злам у психіці героїв Марко Вовчок виявляє описово, через зовнішні точки розвитку почуття [8;167], зокрема портрет: на початку твору Катря "хороша та пишна, як королівна" [1;114], через сприйняття батька довідуємося про пережите сильне потрясіння, глибоке душевне переживання дівчини: "О доно! Яка ж ти стара стала!" [1;117]. Оповідання, як "Максим Гримач", в яких Марко Вовчок замість показати обставини дає лише портрет романтичного героя, систематизуючи дані пісень та легенд, не пробуючи вхопити крізь них характеристичні риси соціального процесу, лиш викликати співчуття до споневірених, М.Зеров визнав найкращими з художнього погляду [4;231].

Більш важливий, ніж зовнішні події, — глибинний смисл конфлікту: внутрішня емоційно-смилова співвіднесеність персонажів (протиставлення волі батька — потреби дочки в свободі вибору ("Максим Гримач"). Як відомо, Марко Вовчок переймалася проблемою особистої волі; виворювала право бути вільною, самодостатньою індивідуальністю. Самореалізація особистого внутрішнього життя письменника у художньому творі, за М.Моклицею, є ліризмом. У оповіданні "Гордовита пара", на думку Є.Нахліка, предметом романтичного психологічного аналізу є душевне роздвоєння особистості: вияв в одній людині суперечливих почуттів — кохання, підозрілості й гордовитості [6;291]).

У обох творах представлено ряд суб'єктних форм: викладає форма "я-оповідання" (у статті "Погляд на українську словесність" П.Куліш зауважив, що у Марка Вовчка "сам народ, лицем до лица, словом своїм" промовляє, як промовляв пісню); спогади-переживання (оповідачки переповідають випадки, які їх вразили; на цій прикметі балади наголошує П.Лінтур. Досліджуючи "пісенну композицію" оповідань Марка Вовчка, І.Денисюк відзначив її особливість — заснованість не так на повноті розкриття характерів, як на силі враження, яке має викликати емоційно наснажений момент [3;27]); звернення до слухачів ("Тяжке, дітки мої, лихо буває з того, як яка людина вродиться горда та пишна"

[7;187]); емоційно-оцінне осмислення зображуваного ("така велична/.../владична була краса в Ковбанівни"; "молоде ж було, а горде й потайне"; "аж чогось сум бере, на неї дивлячись/.../, а краса її грізна якась зробилась"; "вжахалися з її краси дивної" [7;182-184]; "Дуже його любили" [1;113]). На думку І. Качуровського, "емоційна настанова" є вирішальною у визначенні приналежності твору до жанру балади.

Ще Д. Писарєв пропонував назвати оповідання Марка Вовчка "картинками" за специфіку компонування ситуаціями, сценами (обидва оповідання поділені на невеликі розділи). "Вказувати все в моментальних ескізах", коли "читач вводиться in medias res зображеної сцени" — відповідає поетичі балади [2;47].

На думку дослідників творчості Марка Вовчка, "поетичні впливи" позначилися на концентрації стилю ("вираз сконцентрованого чуття", за І. Франком); принципах характеротворення (образи-персонажі будуються з певних загальних блоків; як і фольклорним героям, їм бракує індивідуалізації); пісенній композиції (сюжет розвивається по-баладному ошадливо і бурхливо — кілька зіткнень характерів і долі людських і катастрофічний обрив) [3;27], загальній стилізації оповідань (звуківі, зорові контрасти, повтори, поетичний паралелізм, образні кліше — "ніч темна-темна, тільки блискавка блискає. А як грім гримне/.../", "хороша та пишна, як королівна", "смілий, як сокіл", "білими руками", "схилила голівку на білу ручку", "з синього Дніпра ясних очей не зводить", "ждуть наші голуб'ята", "соколе мій, козаче", "моя рибчино", "послався зелений барвінок/.../поміж тим квітом сама, як найкращий квіт/.../") тощо.

Притаманне романтикам посилене суб'єктивно-особистісне бачення світу проявляється в інтимному осмисленні Марком Вовчком і П. Кулішем образу любові; Катря, Маруся, Прохір переживають почуття кохання, його втрата стає фатальною, смертельно травмує душу, оскільки внутрішній світ героїв повністю підконтрольний емоціям (зачитати V, VIII розділи, як вводиться Маруся, коли до них, йдучи з церкви, зайшли дівчата; поряд з "нелюбою парою" під час вінчання; епізоди: Катря підслуховує розмову незнайомця з Максимом, раптом виходить з-за верби; як реагує на зусилля батька, Тетянки її втішити).

"Об'єктивний ліризм", яким пройнята розповідь, простежується у типологічних перегуках з уснопоетичними баладами, піснями на тему трагічного кохання; народних фразеологізмах [3;56] (знайти і пояснити вислови, як-от: "місяця з неба схопить" — удатний; "хлиснули дніпрової хвилі" — втопилися); завершенні романтичною розв'язкою, яка більше символізує, ніж узагальнює [8;78] (в обох творах провісник загибелі героїнь — вінок: "Кинулись до води — тільки вінок маковий плаває, кружиться" [1;118]; "Гляньте, вінок з сухих васильків та чорнобривців!" Справді, де взявся, вплив із-за осоки такий само вінок, як був на молодій сотничці" [7;188]. У фольклорній поетичі одне з його значень — символ дівування: зваблену молодим воеводенком дівчину Немерівну з балади "У Києві да на риночку" мати запитує, де вона "ночувала, що свій віночок да потеряла?". Одягання вінка Катрею і Марусею, коли вони йдуть топитися, символізує вінчання зі смертю; добровільний і свідомий вибір, на протигагу шлюбу з нелюбом).

Аналізовані баладні оповідання продовжують традицію заперечення бурлеску, котлярєвщини — "на малоросійському языкє передає чувства нежные, благородные, возвышенные, не заставляя читателя или слушателя смеяться" [4;86], — розпочату автором

однієї з перших українських балад ("Рибалка" П. Гулака-Артемовського); хоча у Марка Вовчка зустрічаємо народнорозмовне: "протуририв за Дніпро" [1;113], "старий — зирк" [1;116], "і словечка йому не миркне" [1;117].

"Максим Гримач" і "Гордовита пара" **наближаються до драми** трагічним закінченням, тяжінням оповіди до розв'язки, драматичною динамікою через змалювання контрастів, несподіваних поворотів, гострих зіткнень людських долі; у Марка Вовчка — також тенденцією до діалогічного викладу (зачитати відповідні епізоди).

Наступне завдання — **з'ясувати відмінності в баладних оповіданнях Марка Вовчка і П. Куліша**. (П. Куліш виступає більше як епік; у "Гордовитій парі" інтенсивність дії сповільнюють зорові образи-картини, повноту яких допомагають відтворити спостережені деталі, що підкреслюють життєвість, соціальну визначеність зображуваного (походження багатства Марусі — "у неї в світлиці під столом були закопані ще якісь пиллявські гроші" [7;183], причини бідності Прохора — "його панотець на осаульстві батьківщину надполовинив, щоб то од значного товариства не одрізнитись" [7;184]; чому таких волів, яких наказав запрягти Байдак у весільний поїзд, в Марусиному селі ще не бачили — "сотник у чумацтві кохався" [7;186] тощо. Описи обрядів сватання, весілля, інкрустація цитатами з пісень ("Ішли дружечки у три рядочки", "Ішла дівчина через бір" [7;184-185]), коментування архаїзмів ("меду, що зовуть п'яне чоло, або спотикач, — такого, що од одного кубка спотикатимешся" [7;185] тощо відтворюють побутово-етнографічний колорит. Зображально-оповідна спрямованість задана типом суб'єкта художнього мовлення (бабуся забавляє внуків зимовою казкою, чекаючи, коли повернеться мати з річки і батько з дороги: "Завірюха... Як-то нашим тепер серед шляху? Ростіть скоріш, хлоп'ята/.../Ростіть, ростіть, дівчаточка" —, щоб допомогати дорослим [7;182]). Текст побудований за схемою класичного оповідання: розв'язка, хоч і трагічна, не є несподіваною для читача; крім того, автор застосовує прийом антиципації, випереджаючи власну розповідь, підсилює напругу читача інтригуючими натяками, віщими ознаками ("краса її грізна якась ізробилась..." [7;184], "Бог його вже знає, що в його на душі було тоді, а послі об'явилось... Нехай Господь од такого боронить всякого чоловіка хрещеного... Бодай би лучче такого й не чувати!" [7;186], "Самі себе занастали, мовчки собі по ямі викопали" [7;187]). У творі яскраво виражений романтичний пафос, зокрема мотив любові до України ("Скрізь пахло волею; земля була розкішна; риби в воді, звіря в галях/.../" [7;182]); протиставлення історичного минулого, періоду сильних діяльних характерів, доби лицарства і сучасності ("А козаки ж тоді були не наших парубків — войовники, хоробрі молодці", "здається, й сонце сяло краще на святому небові/.../Не стає, не стає, моя дитино, таких дівчат і козаків на Україні, як за мого були дівування" [7;182,83]). У "стенографованій словесності" (Кулішева оцінка власної малої прози, за статтею "Погляд на усну словесність українську") сюжет має перш за все повчальне спрямування; в "Гордовитій парі" дидактичний характер фабули заданий адресацією історії дітям; оповідач формулює висновки, поради, пізнавальні сентенції: "Тяжке, дітки мої, лихо буває з того, як яка людина вродиться горда та пишна!", "Хоч би ви матіркам своїм одкрилися, хоч би одну людину ви коло себе з щирим серцем та з добрим розумом мали!" [7;187]. Баладна модель оповідання П. Куліша оригінальна: у сюжетних версіях про само-

губство закоханих винні в трагедії, як правило, батьки, які їх розлучили. Авторське потрактування конфлікту має релігійне підґрунтя: "Перед загибеллю гордість буває" [Прип.16:18], "Хто звеличує себе, той буде понижений" [Мт.23:12].

Хоч в баладних оповіданнях Марка Вовчка "відчувається більший, як у баладах, відгомін епіки — переказу, казки" [3;27], у них домінують елементи лірики; часто вживається діалогічна форма. Цікаву думку для дослідника малої прози письменниці висловив П.Куліш у статті "Взгляд на малороссийскую словесность/.../": "автор трудился как этнограф, но в этнографии оказался поэтом", створивши "во всех частях и в самых мелочах художественное создание". На перший погляд, "Максим Гримач" вирізняється з-поміж антикріпацьких оповідань збірки. Якщо ж "прочитати" текст крізь призму народно-етичних уявлень, звернемо увагу на анадиплозійну композицію: розповідь починаєтьсяповідомленням, що "давню колись" збагатитися можна було контрабандою, чим скористався головний герой; а завершується подробицею: "Одцурався й отамана, й здобичі" [1;118]. Образ Максима Гримача є сюжетною віссю оповідання, на що вказує й заголовок. Оповідачка ("забулась, як на ім'я/.../" [1;114]) представляє громаду ("станеться кому з нашого села" [1;113]); вмотивує, що саме багатство спотворило вродливого, жартівливого, справедливого чоловіка, якого всі любили (зачитати опис героя); і не тільки душу, а й зовнішність ("посивів, як той голуб сивий" [1;118]). Початок перетворення в родинного деспота — прагнення бути, як "пан вельможний", що відокремлює колишнього козака від суспільства; не випадково місце дії локалізоване хутором: "сидів хутором над Дніпром". Спершу він ігнорує докори: "От, — каже було хто з громади, — ти, брате, Максиме, зовсім у пана вбрался" [1;113], згодом — рану відкритого серця дочки: "мое сердце не до них горнеться" [1;114]. Критикою слушно відзначено формування Марком Вовчком в українській прозі принципу художнього психологізму; в оповіданні "Максим Гримач" "формами й засобами психологічного аналізу" [6;221] є самоаналіз героя, діалоги, оповідь з елементами внутрішнього мовлення персонажа ("сватають її/.../." "Не хочу, не піду" [1;114], "І замигтіло щось оддалік, ніби чорна чаечка...ближче...Се човен!/.../" [1;115]). Порівняно з "Гордовитою парою", у оповіданні Марка Вовчка хід сюжетного часу більш стрімкий, динамічний, хоч авторка не цурається докладної, деталізованої оповіді: "а козаки було, як треба дати звістку, що йдуть, то й запаллять березу/.../" [1;116], "а то було, як любились із Семеном, місяць зійде — він і пливе до неї" [1;118]. Один

із найпоширеніших технічних засобів авторки — контраст (протиставляються покоління батьків і дітей; фемінне й маскуліне (воля, незалежність через багатство, честь, владність — шлюб за вибором серця, відданість у коханні, покірливість батькові); горе Катрі увиразнює квітуча природа; внутрішнє напруження героїв приховує спокійно-стримана поведінка (Максим пошанував нічного гостя, випроводив, тоді навідався до дочки; задумавши самогубство, Катря прийшла обідати, "меду батькові наливала й розмовляла").

Підсумовуючи, нагадаємо найважливіші баладні елементи в осмислюваних текстах, можна у вигляді узагальнюючої таблиці; доповнивши визначення у підручнику [6;194]. Доречно заохотити студентів до подальших науковообґрунтованих спостережень над етикою малої художньої прози; зокрема запропонувати поміркувати над проблемою: чому "Максим Гримач" і "Гордовита пара" визначені дослідниками як оповідання, водночас літературознавці наголошують на структурній спорідненості балади з новелою.

Література

1. Вовчок Марко Твори: У 3 т. / Марко Вовчок.— К.: Дніпро, 1975. — Т.1.— 638 с.
2. Дах М. Поетика балади / Марта Дах // Слово і час.— 1998. — №12. — С.45—48.
3. Денисюк І. Розвиток української малої прози ХІХ — поч. ХХ ст. / І.О.Денисюк. — К.: Вища шк., 1981.— 216 с.
4. Зеров М. Твори: У 2 т. / М.Зеров. — К.: Дніпро, 1990.— Т.2.— 601 с.
5. Історія української літератури. Навчальна програма нормативної дисципліни для вищих закладів освіти / Ковалів Ю.І. — К.: КНУ, 1999. — 104 с.
6. Історія української літератури ХІХ століття: У 3 кн.: Навч. посібник / За ред. М.Т.Яценка.— К.: Либідь, 1996. — Кн.2. — 384 с.
7. Куліш П. Твори: У 2 т. / Пантелеймон Куліш.— К.: Дніпро, 1989.— Т.2.— 386 с.
8. Міщук Р. Українська оповідна проза 50—60-х років ХІХ ст./ Р.Міщук. — К.: Наук. думка, 1978. — 256 с.
9. Нахлік Є. Ствердження романтичної моралі: баладні оповідання Марка Вовчка // Нахлік Є.Українська романтична проза 20—60-х років ХІХ ст. — К.: Наук. думка, 1988.— С.228—253.
10. Новик О. "Максим Гримач" Марка Вовчка як романтичне оповідання / Ольга Новик // Українська мова і література в школі.— 2010. — №1.— С.21—24.
11. Ситченко А. Аналіз балади у школі /Анатолій Ситченко // Дивослово.— 2004. — №12. — С.34—36.
12. Українська література 5—12 класи: програма для загальноосвітніх навчальних закладів / За заг. ред. Мовчан Р.В. — К.: Перун, 2005.— 201 с.
13. Чопик Р. Вовчок / Ростислав Чопик // Слово і час.— 2007. — №8.— С.3—14.

Наталія Романишина. Балладные рассказы "Максим Гримач" Марка Вовчка и "Гордовита пара" П.Кулиша: анализ в аспекте компаративной генологии

Автор предлагает методические рекомендации, как классифицировать и изучать рассказ-балладу; на базе компаративной методологии доказывает, что литературная форма текстов "Максим Гримач" Марка Вовчка и "Гордовита пара" П.Кулиша соответствует этому жанровому инварианту рассказа, отличаясь индивидуальными-авторскими видоизменениями.

Ключевые слова: рассказ-баллада, контаминация жанровых структур, диффузия, жанровая "тройственность".

Nataliya Romanishina. The study of Christian legends by K.Malytska in aspect of genre's poetics

Author gives the reasons of study Christian legends by K.Malytska on practical session with henology; affects the problem of creating a methodical system of analyse Ukrainian Christmas small prose as integrated genre tradition

Key words: Christian legend, fairy tale, apocrypha, Christmas story